

MATICA BOŠNJAČKA

Ljetopis

NAUČNI ČASOPIS ZA DUHOVNOST,
KULTURU I UMJETNOST

ISSN 2787-3447

BROJ 1

Novi Pazar
jesen 2021.

LJETOPIS

NAUČNI ČASOPIS ZA DUHOVNOST, KULTURU I UMJETNOST

SAVJET ČASOPISA

akademik Muamer Zukorlić, Internacionalni univerzitet u Novom Pazaru
(Novi Pazar, Sandžak, Srbija) – predsjednik

akademik Šerbo Rastoder, Univerzitet Crne Gore (Bar, Crna Gora) – član

akademik Hasnija Muratagić-Tuna, Univerzitet u Sarajevu (Sarajevo, Bosna i Hercegovina) – član

akademik Fatmir Bači, Bošnjačka akademija nauka i umjetnosti (Šijak, Albanija) – član

dr. Zejćir Ramčilović, Univerzitet sv. Kirilo i Metodije (Skoplje, Makedonija) – član

dr. Suada Džogović, Edukacioni fakultet Prizren (Peć, Kosovo) – član

dr. Remzija Hadžiefendić-Parić, Islamska gimnazija (Zagreb, Hrvatska) – član

dr. Harun Crnovršanin (Ofenbah, Njemačka) – član

UREDNIK ČASOPISA: **prof. dr. Jahja Fehratović**, Internacionalni univerzitet u Novom Pazaru
(Novi Pazar, Srbija)

ZAMJENIK UREDNIKA: **mr. Osman Softić**, Fakultet za islamske studije
(Sarajevo, Bosna i Hercegovina)

SEKRETAR: **msc. Salahudin Fetić**, Internacionalni univerzitet u Novom Pazaru (Novi Pazar, Srbija)

TEHNIČKI SEKRETAR: **msc. Semir Madžgalj**, Internacionalni univerzitet u Novom Pazaru
(Novi Pazar, Srbija)

DTP: **prof. Senad Redžepović**, Islamska zajednica u Srbiji (Novi Pazar, Srbija)

KORICE: **prof. Denis Kučević** (Novi Pazar, Srbija)

LEKTURA: **prof. Alma Rizvanović**, Internacionalni univerzitet u Novom Pazaru
(Novi Pazar, Srbija);

prof. Samir Škrijelj, Islamska zajednica u Srbiji (Novi Pazar, Srbija)

ŠTAMPA: “Grafičar”, Užice

IZDAVAČ: MATICA BOŠNJAČKA

ADRESA: Rifata Burdževića 1, 36300 Novi Pazar, Srbija

WEB: www.maticabosnjacka.org

E-MAIL: ljetopis@maticabosnjacka.org

ČASOPIS IZLAZI DVAPUT GODIŠNJE

ISSN (ŠTAMPANO IZD.): 2787-3447

ISSN (ONLINE): 2787-3455

MATICA BOŠNJAČKA

SARADNICI

- prof. dr. Ismail Palić, Univerzitet u Sarajevu (Sarajevo, Bosna i Hercegovina)
- prof. dr. Alen Kalaldžija, Univerzitet u Sarajevu, (Sarajevo, Bosna i Hercegovina)
- prof. dr. Rifat Alihodžić, Univerzitet Crne Gore (Podgorica, Crna Gora)
- prof. dr. Emina Berbić Kolar, Sveučilište J.J. Strossmayer Osijek (Osijek, Hrvatska)
- prof. dr. Amela Lukač-Zoranić, Internacionalni univerzitet u Novom Pazaru (Novi Pazar, Srbija)
- prof. dr. Almir Pramenković, Fakultet za islamske studije (Novi Pazar, Srbija)
- prof. dr. Jasmina Ahmetagić, Internacionalni univerzitet u Novom Pazaru (Beograd, Srbija)
- prof. dr. Rejhan Kurtović, Internacionalni univerzitet u Novom Pazaru (Sjenica, Srbija)
- prof. dr. Kemal Džemić, Internacionalni univerzitet u Novom Pazaru (Tutin, Srbija)
- prof. dr. Selim Šaćirović, Univerzitet u Nišu (Novi Pazar, Srbija)
- prof. dr. Sadik Idrizi, Edukacioni fakultet Prizren (Prizren, Kosovo)
- prof. dr. Vedat Bajrami, Edukacioni fakultet Prizren (Prizren, Kosovo)
- prof. dr. Hasan Džilo, Fakultet islamskih nauka u Skoplju (Skoplje, Makedonija)
- dr. Muljaim Kačka, Edukacioni fakultet Prizren (Prizren, Kosovo)
- dr. Mersim Ziljkić (New York, USA)
- mr. Nedžad Mehmedović, Univerzitet sv. Kirilo i Metodije (Skoplje, Makedonija)
- mr. Esko Muratović, Univerzitet Crne Gore (Podgorica, Crna Gora)
- mr. Sait Šabotić, Univerzitet Crne Gore (Nikšić, Crna Gora)
- msc. Sajma Feratović, JUOŠ „Hajro Šahmanović“ (Gusinje, Crna Gora)
- msc. Azra Hodžić-Kadić, Univerzitet u Beču (Beč, Austrija)
- msc. Abduselam Fetić, (Pariz, Francuska)
- prof. Hadžem Hajdarević, Društvo pisaca BiH (Sarajevo, BiH)
- prof. Refik Akova (Istanbul, Turska)
- Elvira Kujević (Berlin, Njemačka)
- Esad Krcić (New York, USA)

MEĐUNARODNA KONFERENCIJA

„SANDŽAK IZMEĐU STRADANJA I POBJEDE“

Novi Pazar, 3. septembar 2021.

CIP - Каталогизacija y publikaciji
Narodna biblioteka Srbije, Beograd

32

LJETOPIS : naučni časopis za duhovnost, kulturu i umjetnost / urednik Jahja Fehratović. - [Štampano izd.]
. - 2021, br. 1- . - Novi Pazar : Matica bošnjačka, 2021-
(Užice : Grafičar). - 23 cm

Polugodišnje. - Drugo izdanje na drugom medijumu: Ljetopis
(Matica bošnjačka. Online) = ISSN 2787-3455
ISSN 2787-3447 = Ljetopis (Matica bošnjačka. Štampano
izd.)

COBISS.SR-ID 49418761

Akademik Muamer ZUKORLIĆ

Akademik Muamer Zukorlić rođen je 1970. godine u selu Orlje, Tutin. Nakon završetka „Gazi Husrev-begove medrese, studije šerijatskog prava (usuli fikh) okončao na Islamskom univerzitetu El-Emir Abdel-kadir u Konstantini, postdiplomске studije iz oblasti egzegeze Kur’ana (tefsir) na Univerzitetu El-Džinan u Tripoliju (Libanon), a doktorsku tezu iz epistemologije na Internacionalnome univerzitetu u Novome Pazaru.

Bio je dugogodišnji profesor „Gazi Isa-beg“ medrese u Novom Pazaru, kao i na Islamskoj pedagoškoj akademiji (danas Fakultet za islamske studije). Osnivač je Islamske pedagoške akademije (FIS-a) i prvi dekan, Internacionalnog univerziteta u Novom Pazaru (IUNP) i prvi rektor, te dugogodišnji predsjednik ove visokoškolske institucije. Jedan je od utemeljitelja Bošnjačke akademije nauka i umjetnosti i njen generalni sekretar.

Od osnivanja Mešihata Islamske zajednice Sandžaka 1993. godine do 2007. godine bio je na poziciji muftije sandžačkog, a od 2007. godine do 2014. godine glavni muftija Islamske zajednice u Srbiji, te od 2014. do 2016. muftija sandžački. Pored IUNP-a i FIS-a, obnovitelj je rada Medrese „Gazi Isa-beg“ u Novome Pazaru, kao i njenih odjeljenja u Rožaju, Tutinu i Preševu. Osnovao je mrežu predškolskih ustanova i dječijih vrtića „Reuda“ i „Wildan“

Između ostalih organizacija, utemeljitelj je i inicijator osnivanja: Izdavačke kuće „El-Kelimeh“ 1993., Internacionalne humanitarne organizacije (IHO) koja kasnije prerasta u Centar za humanitarni rad „Hajrat“ 1995. Muslimanskog omladinskog kluba (MOK) 1999., Zajednice sandžačke dijasporе 2003., Udruženja žena „Merjem“ 2007., Udruženja uleme Islamske zajednice u Srbiji 2007., Agencija za sertifikiranje halal-kvaliteta 2007. Bošnjačke kulturne zajednice 2009., Islamskog radija „Refref“ 2009., Škole Kur’ana časnog u Novom Pazaru 2010., Sandžačke biznis asocijacije (SABA) 2010., Instituta za izučavanje genocida i zločina 2011., Islamskog kulturnog centra „Altun alem“ 2011., Bošnjačke nacionalne fondacije 2011, Svjetskog bošnjačkog kongresa 2012, te Matice bošnjačke 2016. godine. Autor je pet knjiga, više desetina naučnih radova. Učesnik nekoliko stotina međunarodnih konferencija i simpozija. Dao više hiljada intervjuua u svim vrstama medija.

Predsjednik je Stranke pravde i pomirenja. Narodni poslanik u drugom mandatu, te potpredsjednik Skupštine Republike Srbije i predsjednik Odbora za obrazovanje, nauku, tehnološki razvoj i informatičko društvo. Predavač je na Internacionalnome univerzitetu i Fakultetu za islamske studije. Član je Izvršnog vijeća Rabite. Kao gostujući profesor po pozivu održao više predavanja na univerzitetima širom svijeta i održao nekoliko stotina tribina.

UDK

94(=1:497.6)

323.1(1:497.6)

COBISS.SR-ID 49284873

Datum prijema rada: 24. 8. 2021.

Datum prihvatanja rada: 10. 9. 2021.

Originalni naučni rad

Akademik Muamer Zukorlić

BOŠNJACI IZMEĐU MERHAMETA I NAIVNOSTI

Sažetak

Tema kojoj pristupamo izuzetno je specifična, izazovna, kontraverzna i pomalo konfliktna. Merhamet nije moguće tretirati fenomenološki, suštinski, bez šireg okvira koji se zove dobro. U užem smislu, u ovom radu autor zadatu temu posmatra pod datim naslovom „Bošnjaci između merhameta i naivnosti, a u širem „Bošnjaci između dobrote i naivnosti“, imajući u vidu i druge refleksije dobrote koje nisu samo merhamet ili, možda, samo su naizgled takve.

Ključne riječi: *merhamet, dobro, dobrotu, naivnost, ljudskost, Bošnjaci, Dobri Bošnjani, Bosna i Hercegovina, Osmansko carstvo, Carigrad, Austro-Ugarska, Kraljevina Jugoslavija, SFR Jugoslavija, Dušanovo carstvo.*

Abstract

The topic we deal with in this paper is a specific, challenging, somewhat controversial and perplexing one. Essentially, compassion (*merhamet*) cannot be dealt with in a phenomenological sense without a broader framework which we designate as a “good”. In a narrower sense the author looks upon this phenomenon under the given title “Bosniaks between Compassion and Naivety”, bearing in mind other considerations of goodness which are not necessarily attributable to compassion or they only appear to be so.

Key words: *compassion (merhamet), good, goodness, naivety, humanness, Bosniaks, Good Bosniak (Bosnianin), Bosnia and Herzegovina, Ottoman Empire, Constantinople, Austro-Hungary, Kingdom of Yugoslavia, SFR Yugoslavia, The Kingdom of Dusan.*

Pojam *merhamet* udomaćio se u bošnjačkoj tradiciji kako u jezičko-upotrebnom smislu tako i u samoj vrijednosnoj praksi.

Leksema *merhamet* vodi porijeklo od arapskog glagola *rahime-jerhamu* u značenju *biti milostiv*. Izvedenica ovog glagola *merhamet* nosi osnovno leksičko značenje: *milosrđe*.

U islamskoj etici, to je jedan od najvažnijih pojmova i jedna od najizrazitijih refleksija opće islamske etičke orijentacije koja se zove *dobrota*, *dobro* i *dobročinstvo*. Posebno ako imamo u vidu da je najčešće izgovorena formulacija u islamskom obredoslovlju pojam ili sintagma *Bismillahir-rahmanir-rahim* / *U ime Allaha, Milostivog Samilosnog*. U njoj je sadržan pojam *Er-Rahim*, jedno od devedeset devet Allahovih lijepih imena koje nosi značenje *Milostivi*. Iz ovog slijedi da je pojam *merhamet* vezan za jedno od devedeset devet Allahovih lijepih imena.

Sa druge strane, ugrađen je u sintagmi koja predstavlja ključ ili najizraženiji verbalni aspekt identiteta muslimana, u *Bismili* koja skoro da nema ograničenja gdje i kada se upotrijebljava, osim higijenski spornih mjesta.

Iz ovog se može naslutiti razlog zbog koga je taj pojam postao jedna od kulturno-etičkih odrednica Bošnjaka. On je još jedan u nizu dokaza da su Bošnjaci kroz svoju islamsku kulturu, etiku i tradiciju prisvojili, usvojili i sačuvali one vrijednosti koje ih čine posebnim etnicitetom u spektru evropskih naroda.

S obzirom na slojevitost i isprepletenost bošnjačke kulture, nameće se pitanje da li merhamet, kao karakterna odlika Bošnjaka, u ovom obliku postoji samo od trenutka kada ovaj narod prelazi na islam? Općevažeće je mišljenje da nije, a ono se temelji na činjenici postojanja pojma *Dobri Bošnjani* koji je važan za bošnjačko srednjovjekovlje, srednjovjekovni period postojanja i življenja Bošnjaka, koji predstavlja jednu od ključnih odrednica općenito raslojavanja, istraživanja i izučavanja srednjovjekovne kulture Bošnjaka.

Ilirski period je malo manje rasvijetljen. Mi smo se njime bavili u *Drevnoj Bosni* temeljito. Lakše je rasvijetliti kasniji srednjovjekovni period življenja Bošnjaka, gdje i nalazimo pojam Dobri Bošnjani.

Postoji više teorija koje govore o nastanku ovog pojma, od kojih ćemo ovom prilikom izdvojiti dvije. Jedna se odnosi na sve Bošnjake, sve pripadnike tzv. Bosanskog hristjanstva. Mnogi kažu da je to bogumilstvo. Ali, kako smo dokazali u *Drevnoj Bosni*, to nije tačna konstatacija, kao što nije ispravno ni reći da je patarenstvo. Na bošnjačkom životnom prostoru ili na prostoru bosanskih hristjana bilo je i bogumila, patarena, katara i pripadnika drugih sličnih učenja, ali oni nisu bili Bošnjaci. Oni su nešto drugo, doseljenici bjegunci bogumili sa istoka - iz Bugarske, a katari i patareni sa zapada - iz Italije i Francuske.

U već spominjanoj knjizi, teološki smo razjasnili da je bosanko hristjanstvo monoteističko, a da patarensko, katarsko i bogumilsko hristjanstvo vodi porijeklo iz Perzije, odnosno današnjeg Irana, te da su korijeni bogumilskog, katarskog i patarenskog vjerskog učenja manihejski, to jest pripadaju dualističkom vjerovanju. Za razliku od njih, vjerske dogme Dobrih Bošnjana proističu iz prvotnih kontakata naših predaka s učenjem aleksandrijskog svećenika Arija i njegovih sljedbenika, koji su nakon Nikejskog sabora

325. godine protjerani u Ilirik, gdje su proširili svoje monoteističko učenje. Plodno tlo vjerskog učenja Dobrih Bošnjana jeste upravo u prihvaćanju arijanstva, što je bilo uzrok i njihovog proganja kako od strane susjednih feudalnih država, tako često i papinskih kurija i patrijarhijskih komisija, a nerijetko i u sadjestvu jednih i drugih, što se koristilo kao povod za teritorijalno i političko ovladavanje njihovim životnim prostorom. Uspješno odolijevanje svim tim nasrtajima, diplomatska umješnost i postojanje vlastite države doveli su do toga da je Bosansko kraljevstvo bilo jedina oaza u koju su se proganjani pripadnici spominjanih dualističkih učenja mogli skloniti, a njihovim dolaskom počela je i epoha simbioze autohtonog bosanskog arijanstva i različitih oblika manihejskih učenja. Oni su teološki različiti, ali su se miješali na prostoru Bosne, jer je ona tada imala autonomiju, bila je slobodno ostrvo i imala poseban distrikt slobode u kulturi. U jednom trenutku, Bosna je imala i svog papu, koga je Rim zvao antipapa. To je, ustvari, bio katarski papa koji je proganjan sa svog domicilnog prostora i u Bosni je našao sigurno utočište.

To je predstavljalo najraniju historijsku dinamiku ideje o slobodi, tj. kulturnoj slobodi. Rim je, nakon sto pedeset godina rata sa Bošnjacima, pristao na dogovor u kome je po prvi put dopustio nekoj teritoriji kulturnu slobodu. Zato je danas Bosna to što jeste, čak je i Balkan, naslanjajući se na Bosnu, to što jeste – izvorište slobode, kultiviran i u rijetkim historijskim periodima civiliziran prostor. Za civiliziranost je neophodna moć, a vrlo je malo bilo moći, jer Balkanci nisu imali matičnu imperiju. Njihova pozicija je takva da su prema svim slojevima u dijahronijskoj perspektivi zavrijedili status dominantnog kulturnog centra, ali su, uslijed nepostojanja vlastite imperije koja bi štitila, njegovala i unaprjeđivala te vrijednosti, ostali na periferiji civilizacije i svih njenih progresivnih procesa. To je proizvelo sve druge anomalije i spremnosti da se ratuje za tuđe zastave, interese i prohtjeve, a vrlo rijetko svoje, što proizvodi raskorake između balkanskog super-tal-

enta i nedovoljnog samopoštovanja i samopouzdanja. U ovim fenomenima sadržana je suština onog što se poima pod pojmom Dobri Bošnjani, koji su, ustvari, bili zaštitnici bosanskog prostora, zaštitnici svih prognanika i nemoćnika, uslijed čega su i zavrijedili epitet Dobri Bošnjani.

Prema drugoj teoriji, ovaj se pojam odnosio samo na vjerski stalež, tzv. didove kod Bošnjaka, to jest bosanskih hristjana. Teško je naći historijske pokazatelje šta je od ovoga sigurno tačno, iako više navoda imamo da se odnosio na stalež. On se koristio van Bosne i bošnjačkog prostora za sve Bošnjake, jer su se oni kao narod identificirali u projekciji drugih preko svog klera i didova. Najvjerojatnije se ovaj pojam odnosio na njih, jer su, zapravo, po ponašanju i kulturi iskazivali toliko dobrote i dobročinstva da su mogli dobiti taj epitet.

Moram izdvojiti i jednu ekstravagantnu tezu akademika Fatmira Bačija koji tvrdi da nije u osnovi pojam i sintagma Dobri Bošnjani, nego „Dobri Bošnjani“. Time iznosi revolucionarnu tezu o imenu Bošnjaka koja je suprotna ovim nekoliko već važećim. On ovu tvrdnju bazira na etimološkim osnovama koje imaju određenog smisla.

Postoje određene etimološke refleksije da Bošnjaci sav svoj identitet, uz šta skoro neizbježno ide i stradanje, vežu za Boga i vjersku dimenziju iz koje proističe njihov kulturni i nacionalni identitet. Oni su stradali i progonjeni stotinama godina prije islama, jer se nisu htjeli odreći Jednoće Boga. Nisu prihvatili trojstvo, dvojstvo i zato se ova teorija ne može tek tako lahko odbaciti, iako je nova i ne može biti odmah ni prihvaćena. I danas Bošnjaci više od svih drugih naroda Balkana svoj etnički, a posebno etički i kulturni identitet temelje na vjeri. Naravno da je ova teorija nova te se, kao i svaka revolucionarna, ne može odmah primiti, već mora proći sito i rešeto. No, ne treba je odbaciti. Ako težimo slobodnoj i kritičkoj misli, moramo imati

spremnosti i da čujemo sve teorije i ne zastupamo samo onu koju lično preferiramo.

Na koncu, u oba slučaja, shodno objema teorijama, dobrota je utkana duboko u temelje kulturnog, pa i nacionalnog identiteta Bošnjaka. Merhamet je ta dimenzija institucionalizacije koja i jezički dolazi kroz dio islamske kulture i tradicije Bošnjaka, koji se odnosi na posljednjih pet stoljeća. Međutim, važno je da znamo i imamo još dublji korijen dobrote koji implicira merhamet, milosrđe, a koji se odnosi na predislamske Bošnjake.

Dolazimo do onoga što bi trebala biti intencija i glavna težnja ove teme – pokušaj odgovora na pitanje: Gdje je mjera između dobrote i odgovornosti?

Ukoliko razmatramo tu dobrotu srednjovjekovnih Bošnjaka, nalazimo puno podataka koji je potvrđuju, što se implicitno odnosilo čak i na njihovo ime kojim su doživljavani od drugih, a to je Dobri Bošnjani.

Da li su Dobri Bošnjani u Srednjem vijeku bili i naivni Bošnjani? Tvrdim da nisu. Oni su dva puta vojno, u ratovima, došli do kapija Rima. Stotinu i pedeset godina Rim nije uspio pokoriti Ilirik, odnosno životni prostor Dobrih Bošnjana. Na kraju se rat, uslijed iscrpljenosti svih aktera, završio dogovorom: Ilirik je postao dio Rimske imperije unutar koje je dobio određeni povlašteni status.

Oni nisu u pojmu dobrote i merhameta našli izgovor za poraz i povlačenje, slabost, savijanje, potčinjenost. Možemo prići proučavanju ovog perioda sa bilo kog aspekta i to nećemo naći ni u naznakama. Problem naivnosti možemo otvarati i razmatrati mnogo kasnije, kod njihovih potomaka.

U osmanskome periodu, možda, imamo male implikacije takvog odnosa, koje čak teško možemo i zamjeriti jer su se događale uslijed neizbježnosti.

Pitanje je da li je bilo neizbježno to što su Bošnjaci prihvatili Osmansku imperiju kao vlastitu. Osmanska imperija je kulturološki balkanska. Ona je kulturološki više balkanska nego anadolska. Kulturološki je seldžučka država anadolska, a osmanska država balkanska. Ona svu svoju kulturnost i kulturološku slojevitost dobija tek nakon dolaska na Balkan. To je veoma važno znati.

Prije dolaska Osmanlija na Balkan, ovaj poluotok je bio najkulturnija tačka svijeta. Historijski, najduži periodi kulturne raskoši događali su se na Balkanu. Prednost nam je što tu imamo helensko kulturno naslijeđe, pa i rimsko, iako je siromašnije, jer je više riječ o vojnoj civilizaciji kakva je bila i osmanska, nego kulturnoj.

Tom naslijeđu pripada i ono što naši komšije Srbi slave kroz Dušanovo carstvo. I to je dio kulturnog naslijeđa koje dolazi iz Carigrada nakon agresije krstaša na ovu tadašnju kulturnu prijestolnicu svijeta. Pod krstaškim udarima, Konstantinopolj je doživio takvu katastrofu da je između 900.000 i milion stanovnika imao prije krstaških ratova, a nakon zadnjeg krstaškog pohoda sveo se na svega oko 50.000. Najznačajniji dio kulturne elite Carigrada pobjegao je na Balkan i oni postaju nosioci kulturnog i civilizacijskog preporoda na čijoj bazi se naslanja car Dušan i zida imperiju u pokušaju.

Kultura ne nastaje odlukom ili silom. Da je nastajala silom, hunski Atila bi napravio kulturu, Džingis Kan bi napravio kulturu. Za kulturni procvat potrebna je etičko-kulturna baza koja ili dolazi iz jake ideje kao što je Božija objava, kao najjači oblik ideje, ili iz kulturnog naslijeđa koje se naslanja na prethodne kulture. Svi pokušaji Huna, Avara, Mongola pokazali su se neuspješnim, jer nisu imali kulturni potencijal niti u ideji niti u naslijeđu.

Bošnjaci u osmanskom periodu prihvataju da budu nosioci kulturno-civilizacijskog razvoja Osmanske imperije. Od trideset dva velika vezira,

dvadeset tri su bili sa Balkana, od kojih čak trinaest Bošnjaci. Ako ovo imamo u vidu, postaje sasvim jasno zašto je razvod između nas i Turaka išao teško i dugo, pa ga, usuđujem se kazati, još nismo ni završili. Glavni razlog tome je činjenica da smo prepomiješani, prejako smo se identificirali sa Osmanskim carstvom.

U ovom dijelu našeg promišljanja o ovim fenomenima neizbježno se otvara pitanje koliko je turkološka ideja uopće vezana za osmansku?

Nacionalne i imperijalne ideje nikada nisu bile zajedno. Ne postoji imperija koja se temeljila na nacionalizmu. Sve imperije koje su pokušale da se nametnu nacionalističkim pristupom, poput Njemačke i nekih drugih, relativno brzo su propale. Imperijalnost podrazumijeva kosmopolitnost. Imperija teži da akumulira svaku posebnost i predstavi je kao svoju vrijednost. Da biste to postigli, morate imati širinu. Tijesan ne može nikoga prihvatiti, mali u mozgu i grudima ne mogu to postići. A nacionalizam je upravo takav. Zato dajem sebi za pravo ustvrditi da je naša ideja kulturološki veća nasljednica Osmanske imperije nego bilo koja od nacionalističkih turkofilnih ideja.

Sve je to išlo dobro dok se Carstvo uzdizalo i držalo stabilnim. Problem počinje kada Osmansko carstvo počinje padati. Do tada, i dalje tvrdim, Bošnjaci nisu bili naivni. Pokušaj Gradašćevića da napravi autonomiju, a zatim i državu, pokazuje da nismo bili naivni. Imali smo potencijal, nismo zakasnili i nismo prevareni.

U isto vrijeme kada Srbija i Crna Gora razvijaju bajrake autonomnosti, to radi i Bosna sa različitim epilogima i drugačijim okolnostima i povodima. Crna Gora dobija autonomiju, nakon čega uspostavlja državu. Srbija dobija autonomiju, poslije čega gradi državu. Nama Bošnjacima, svojoj mlađoj braći, starija braća, Osmanlije, ne daju autonomiju i zato nikada kasnije

ne uspijevamo uspostaviti nacionalnu državu i dobijamo sve ove degradativne procese kroz koje smo prošli zadnjih stotinu pedeset godina. Naprotiv, umjesto hatišerifa sultan nam šalje kaznenu ekspediciju koju predvodi u Bosni Omer-paša (Mihailo) Latas i slijedi pogubljenje nekoliko desetina hiljada pripadnika bošnjačke elite u Bosni. Isto tako, Emin-paša Fetahagić je u Sandžaku istim povodom pogubio nekoliko hiljada bošnjačkih uglednika.

Na ovoj razdjelnici se otvara pitanje bošnjačke naivnosti koje prati početak propadanja bošnjačkog naroda. Od tada Bošnjaci svoje slabosti pokušavaju hipokritično sakriti iza merhameta i dobrote. I od tog momenta počinju problemi. Ovo možemo konstatirati, ali ne i zamjeriti. Kada stradaš, ne kažeš da ti je sve dozvoljeno, ali je bar razumljivo.

To je period propadanja u kome pokušavamo slabost opravdati dobrotom i merhametom. Ta vrsta merhameta je slabost, deformacija i defekt. Ona počinje padanjem koje kreće od gušenja pokreta Zmaja od Bosne, a nastavlja se Berlinskim kongresom na kome Bošnjaci, bez mogućnosti da sami o sebi odlučuju, bivaju predmet trgovine velikih sila. Otpor zamjenjen imperijom koji su Bošnjaci organizirali govori u prilog činjenici da su i dalje posjedovali zametak samosvijesti i posljednjim kolektivnim snagama pokušavali odbraniti vlastito dostojanstvo. Slom tog otpora nastao je na unutrašnjim pukotinama kao i Gradašćevićev pokret, te je tako izgubljena prilika za oformljenje vlastite nacionalne države, što je za posljedicu imalo niz procesa u kojima je bošnjački narod proživljavao traume i sve više gubio samopouzdanje. Petostoljetna pripadnost istočnoislamskoj imperiji zamijenjena je zapadnokršćanskom na silu, a naš narod je ostavljen kao kusus između dva kulturno-civilizacijska kruga s mogućnošću ili da seli u nepoznato ili da se prilagodi novim društveno-zbiljskim okolnostima. Ovakva beznadežna pozicija dovodi i do prve velike diobe unutar našeg

naroda, što će za posljedice imati više različitih modela umanjenja naših institucionalnih zaštitnih potencijala očuvanja vjerskog, kulturnog i nacionalnog identiteta. Iscrpljujuća borba za očuvanje vakufsko-mearifske autonomije jedino je polučila ozbiljnije rezultate i omogućila Bošnjacima da sačuvaju svoju temeljnu instituciju Islamske zajednice, dok se na kulturnom i političkom polju događaju veliki porazi, od dekretskog ukidanja bosanskog jezika, polarizacije na pripadnike prohrvatske i prosrpske elite, pa do same aneksije Bosne i Hercegovine od strane Austro-Ugarske i definitivnog gubitka mogućnosti izgradnje vlastite države.

Tragedija Prvog svjetskog rata pokazala je svu raspolućenost našeg naroda. Jedini smo narod u Evropi koji je u tom ratu imao svoje vojske na četiri strane, ratujući za četiri različite države, ginući pod tuđim bajrakom i za interese drugih naroda. U svim tim vojskama Bošnjaci su predstavljali elitne jedinice, krenuvši od austro-ugarskih regimenti, preko đurumlija na Čanakalama, pa do Muhamedanskih bataljona u vojsci Kraljevine Srbije i Sandžačkih vojski Kraljevine Crne Gore. Međutim, iz svih tih ratova izašli smo desetkovani, sa najvećim i statistički nedovoljno prebrojanim gubicima, bez posebnih priznanja i s posljedicama koje su dovele do toga da se prilikom formiranja Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca, kasnije Kraljevine Jugoslavije, sve činilo da se umanju brojka, podstreknu iseljavanja, čak represijama, pokušajima pokrštavanja, zločinima i pokoljima, ubije svaka ideja o tome da se Bošnjaci organiziraju i povrate svoje dostojanstvo. Pokušaji izgradnje političkih institucija i nove elite davali su slabšaše rezultate, što je opet uvjetovano prilikama i došlo kao posljedica zatečenog stanja. Nacionalni i kulturni identitet je već poprilično razoren i narušen, dok se je intenzivno radilo i na stavljanju Islamske zajednice, posljednje autonomne institucije Bošnjaka, pod kontrolu države i školovanju teoloških kadrova koji će ideološki biti u službi monarhističkog režima. Vrlo lukavo osmišljenim potezima, monarhistička vlast je kod našeg naroda razvijala svijest o vjerskoj sa-

mosvijesti koju je proklamirala prema zapadnjačkom modelu, naslijeđenom od Austro-Ugarske, oslovljavajući nas Muhamedancima i time vješto izbjegavala nacionalnu odrednicu. Sve je to dovodilo do daljeg cjepkanja našeg korpusa, što je rezultiralo genocidnim stradanjima u Drugom svjetskom ratu i etničkim istrjebljenjima Bošnjaka, te utjecalo na drastično smanjenje naše brojčane dominantnosti, posebno u Istočnoj Bosni i Dolini Lima.

Nažalost, takvi procesi nastavljeni su i u komunističkoj Jugoslaviji. O jednom možda i najvećem takvom danas i govorimo - kontinuiranim likvidacijama bošnjačkih uglednika, ali i pripadnika drugih naroda, na vakufskom dobru Mearif na Hadžetu u Novom Pazaru. Bez pravednog suđenja, dokazane krivice, prema odlukama preodjenutih fašističkih kolaboranata u komunističke organe, posredstvom prijekog suda, ubijana je bošnjačka vjerska, akademska, intelektualna i kulturna elita. I to nije bio usamljen slučaj, jer većih ili manjih stratišta bilo je na svim dijelovima životnog prostora Bošnjaka. Nakon te mirnodopske eliminacije titulara našeg naroda, uslijedili su pogromi i obespravljivanja, gdje pored oduzimanja prava na narodnu posebnost i jezik, zadire se i u vjerske slobode, posebno muslimanske kao stožera očuvanja patrijarhalnih i porodičnih vrijednosti. Na koncu, dolazi i do preokretanja vrijednosnog obrasca gdje se, naročito mladim generacijama kroz institucije školstva i kasnijeg kadrovanja pri zapošljavanju, nameće da biti „Bošnjak i musliman“ predstavlja retrogradni, nazadni element s kojim se treba obračunati i proklamira ideja jugoslovenstva i društva bratstva i jedinstva, u kome su bili „jednakiji“ od njih, čime se razvijao kompleks inferiornosti i posramljenosti od vlastitog porijekla kulture, tradicije i identiteta u cjelini. Na sve ovo nadovezuje se i svo ludilo i agresija devedesetih godina, kao i postratni procesi tranzicije bošnjačkog životnog prostora.

U svim ovim degradativnim procesima ne dobijamo vremena da uzmemo daha i obnovimo se, pogotovu u dimenziji bošnjačke elite.

Onaj koji propada traži izgovor. Time hoće da sačuva nukleus dostojanstva. Mnogo je teško sačuvati dostojanstvo kada si ponižen. Pokušavaš sebi ispričati priču kako se razvija ideja. Ti si ponižen, imao si kraljevski status pet stotina godina, hiljadu godina državnosti i nacije u najširoj lepezi raskoši i različitih oblika te manifestacije nacije i kulture i odjednom postaneš najponiženija etnička i vjerska kategorija na Balkanu. Postaneš neko ko nosi sve, ko je toliko dehumaniziran da postaje legalna meta.

U percepciji našeg naroda, mi smo ti „Turci“ ili „poturice“ koji su ovdje ostali, sirotinja koja treba platiti račune, a nema novaca ni za režije. Mi smo legalna meta i zato nam se desilo toliko valova genocida. Bili smo u svakom smislu u ratu masovno ubijani do genocidnih pohoda, u miru razarani kulturološki, identitetski, pritiskani da se iseljavamo. Zato se u našoj svijesti razvio fenomen vlastite dobrote. To je odbrambeni mehanizam onog sjemena koje samosažaljevajuće i beznadežno sebe oplakuje idejom „da ostavim da sam ja iz dobrote“.

Nije iz naše kulture da ako ti neko udari šamar po desnom obrazu, okreneš mu i lijevi. Niti je u našoj kulturi princip: „On tebe kamenom, a ti njega pogačom.“ Kao narod smo to pozajmili od drugih iz vlastite nemoći, od muke i jada. Kada te napadne kabadahija koji je jači od tebe, ti kažeš: „Neću da se bijem“, a ustvari ne smiješ. Tvojoj vlastitoj savjesti bude lakše da kažeš da nećeš, nego da ne smiješ. Čuvaš neko dostojanstvo bar u peti, što bi rekli, negdje tamo. To je produkt poraženosti, jer je teško očuvati dostojanstvo dok si savijen.

Iz svih ovih razloga i ovaj naš slobodarski pokret vraćanja dostojanstva koji traje zadnjih trideset godina kroz Islamsku zajednicu, Univerzitet, Bošnjačku kulturnu zajednicu, Maticu bošnjačku i sve druge organizacije koje pripadaju Islamskoj zajednici eksplicitno ili implicitno nailazi na razne

prepreke, iako smo mala zajednica koja ne može ugroziti ničije krupne interese. Međutim, ne dozvoljava se da mala zajednica pokaže kapacitet slobode ni u simboli. Tu se primjenjuje pravilo: „Nemoj da dokažu da je moguće biti slobodan, jer će im se dopasti, a i drugi će vidjeti da je to moguće.“

Definitivno, Bošnjaci su u ovom periodu dekadence kliznuli u naivnost, a to nije merhamet, on je samo izgovor. Čak, to nije ni naivnost nego slabost kojom se prave vizualni efekti merhameta i naivnosti da bi se bar simbolički sačuvalo kakvo-takvo dostojanstvo.

Kolebam se da li da zapazim da se moj narod tokom posljednjeg stoljeća propadanja u više navrata predstavljao ludim, a ponekad i mrtvim, da bi preživio. Da li ga za to treba optužiti ili razumjeti. Ostavit ću svakom slušaocu, odnosno čitaocu, da sam zaključim.

Kada sagledam samo one najupadljivije anomalije koje je naš narod usvojio tokom perioda dekadence, osuda se nameće kao nezibježna. Sa druge strane, ako objektivno analiziramo sve ono što su mu činili razni neprijatelji potpomognuti mnogim pokvarenim i neukim predvodnicima, sama činjenica da je naš narod, uprkos svemu tome, uspio očuvati elementarne odrednice svog kulturnog identiteta i poslije stoljeća intenzivnog propadanja smogao snage da iznjedri pokrete vraćanja temeljnim etičkim i duhovnim vrijednostima, bošnjački narod zaslužuje neizmjereno priznanje, pa čak i divljenje.

Ako ste imali ulemu od kojih jedni donose fetve da je farz iseliti se u Tursku, dok drugi zastupaju ostanak pravdajući to pravom redukcije vjerskih stavova i malog broja alima koji su insistirali na ostanku u dosljednosti svojoj vjeri i kulturi i koji su uglavnom stradali; pa ste onda imali intelektualce koji su zastupali i prakticirali stav da je akademski i statusno moguće napre-

dovati samo ako se odreknete svoje vjere i kulture i to dokažete otvorenim neprijateljstvom prema duhovnim vrijednostima svog naroda, a uz to ste imali političare koji su svoju politiku formulirali određujući se da su prosrpski ili prohrvatski – sam opstanak bošnjačkog naroda, pa i sa minimalnim očuvanjem sopstvenog kulturnog identiteta, predstavlja nadnaravno djelo. A ako svemu ovome dodate činjenicu da je cjelokupni obrazovni program u svim periodima od austrougarskog preko oba jugoslavenska bio izrazito antimuslimanski, a to znači i antibošnjački, veliko je čudo kako je i ovo malo bošnjaštva preživjelo.

Ako za primjer proanalizirate strukturu viceva i doskočica na prostoru bivše Jugoslavije, neće biti teško zaključiti da se u apsolutnoj većini ismijavaju bošnjačke, odnosno muslimanske vrijednosti. Mujo i Fata su Muhamed i Fatima, što aludira na posljednjeg vjerovjesnika Muhammeda, a.s., i njegovu časnu kćerku Fatimu. Haso i Huso su Hasan i Husein, gle slučajnosti oba unuci Muhammeda, a.s. Sadržaj viceva o Muju i Fati, Hasu i Husu je izrazito vrijeđanje i omalovažavanje moralnih i duhovnih vrijednosti islama i muslimana, a to znači Bošnjaka i bošnjaštva, gdje se ovi likovi predstavljaju u najmizernoj moralno-kulturnoj i mentalnoj formi.

Ako sagledate sve forme javne scene, jasno ćete primijetiti da su izrazito bošnjačko-muslimanska imena potiskivana, bilo na način zamjene nadimcima ili čak zamjenom nemuslimanskim imenima, što je posebno upadljivo na polju filmske i muzičke umjetnosti. Uglavnom su se ti akteri pravdali da im je u određenoj fazi napredovanja rečeno da sa svojim muslimansko-bošnjačkim imenom ne mogu dalje, te je potrebno ili da dobiju „umjetničko ime“ ili da i zvanično promijene svoje ime, a ponekad i prezime. Ovo su samo neki od pokazatelja permanentnih antibošnjačkih programa i akcija koji su pratili stoljetni period dekadence bošnjačkog naroda.

Nije mi poznato da je pojam dobrote vezan za etničko ime bilo kog naroda kroz cjelokupnu povijest čovječanstva, pogotovo ne na našem prostoru. Epitet Dobri Bošnjani datira još iz Srednjeg vijeka, koga zapadna civilizacija naziva mračnim, a u kome su mač i oganj bili jedina mjera vrjednovanja. U takvom ambijentu dobiti priznanje dobrote od svog nimalo prijateljskog okruženja znači najviše moguće historijsko priznanje. Analizirajući temelje kulturnog, kasnije i etno-nacionalnog identiteta Bošnjaka jasno se vidi da su etičke i duhovne vrijednosti temelj definiranja bošnjačkog etnosa za razliku od drugih, gdje su teritorija i jezik imali presudan utjecaj. Savremeno formiranje nacija predstavlja završni čin zaokruženja procesa razvoja plemena u najkompleksnijem značenju tog pojma. Nipošto nije slučajno da su pojmovi *pleme*, kao temeljna rodovska zajednica, *plemstvo* kao elitni, odnosno krovni, sloj plemena i *plemenitost*, kao etička srž i stožer integriteta i kredibiliteta pojedinca, porodice, plemena i nacije. U ovoj činjenici treba tražiti odgovore zašto Bošnjaci nikada, pa ni u doba dominacije nacizma nisu bili plodno tlo za razvoj nacionalizma. Ideja nacionalizma je sušta suprotnost plemenitosti kao ključnoj vertikali okupljanja zajednice. Nacionalizam je politička formulacija paganske ideje o obožavanju svoga roda, odnosno svoje nacije sa pogledom omalovažavanja drugih rodova i nacija. Historijsko iskustvo je pokazalo da je implementacija nacionalističke ideje neminovno dovela do nasilja koje, shodno moći te ideje, zna eskalirati i do masovnih zločina nesagledivih razmjera. Zato ideja nacije okupljene oko vertikale plemenitosti i dobročinstva, a koja ima historijsko i tradicionalno utemeljenje kod Bošnjaka, predstavlja nukleus obnove ideje nacije na drevnim korijenima plemenitosti, što možda predstavlja jedinu mogućnost za izlaz savremene civilizacije iz ćorsokaka postidejnog i postkulturnog društva.

Uz sve ovo, moguće je zaključiti da se Bošnjaci neće i ne smiju odreći merhameta. Milosrđe je suština ljudskosti, a ljudskost srž naše duhovnosti i kulture. Ljudskost općenito, a milosrđe posebno su kao predivne mirišljive

i plodne biljke koje uz gajenje zahtijevaju i zaslužuju zaštitu od pohare. Merhamet se bez ozbiljnog i adekvatnog sistema zaštite neminovno pretvara u naivnost, što vodi poniženju i propadanju. Zato Bošnjaci trebaju biti ponosni što su sačuvali sjeme merhameta i ljudskosti, iako je jedno stoljeće predug period za čuvanje sjemena. Došlo je vrijeme za nove i velike njive i plantaže na kojima će se sijati, saditi, uzgajati, cvjetati i rađati raznovrsne mirišljave i plodne kulture.